DATE PRIVIND CIRCULAȚIA CĂRȚILOR ROMÂNEȘTI VECHI DIN SECOLELE AL XVII-LEA ȘI XVIII-LEA, AFLATE ÎN PATRIMONIUL JUDEȚULUI CONSTANȚA

SIMONA SUCEVEANU

Cartea a fost întotdeauna purtătorul tuturor ideilor înaintate ale progresului, dar, în același timp, o flacără și o armă pentru afirmarea unității noastre, fiind considerată, în cadrul culturii naționale, un document al vieții spirituale a strămoșilor.

Circulația neîntreruptă a cărților vechi pe întreg teritoriul românesc, în pofida dificultăților, a ținut trează flacăra conștiinței naționale. Deși într-un număr destul de redus, prezența acestor cărți în județul Constanța are o adîncă semnificație pentru evoluția conștiinței de neam a românilor de aici.

Deoarece Dobrogea a suferit mai mult decît celelalte provincii românești, fiind socotită chiar teritoriu al Imperiului Otoman, între anii 1484—1878, datorită războaielor și jafurilor, multe cărți au fost distruse, ceea ce explică numărul lor redus. Relațiile românilor dobrogeni cu românii din stînga Dunării au continuat de-a lungul veacurilor sub diferite forme : legături de rudenie, culturale și de cult. Și, cum în Dobrogea nu existau atunci nici tipografii, nici librării[2], aceasta făcea obligatorie aducerea cărților de la stînga Dunării.

O contribuție însemnată la răspîndirea cărților românești vechi în Dobrogea a fost adusă de mocani[3], acei păstori veniți din Transilvania, care au cutreierat întreaga provincie, contribuind prin spiritul lor întreprinzător, prin aducerea cărților și donarea acestora bisericilor și școlilor[4], la consolidarea elementului românesc în dreapta Dunării.

O altă cale de pătrundere a cărților în Dobrogea a fost și aceea a darurilor făcute bisericilor de aici de către domnitorii români. De asemenea, tot daruri de cărți au făcut mănăstirile din Țările Române și numeroși dascăli și diaci, care treceau Dunărea să servească biserica și școala ;

---

[1] Bianu, I., în Almanahul graficei române, 1926, p. 29.
[2] Bălășescu, N., în Biserica și școala, I, 1877, p. 375.
[3] Sandru, D., *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946, p. 160.
[4] Mateescu, T., Revista Arhivelor nr. 3, 1971, p. 391.

faptul este atestat și de însemnările făcute pe cărțile de cult aflate în numeroase localități dobrogene[5].

În urma cercetărilor întreprinse în județul Constanța ne-au reținut atenția, prin vechimea lor, cărțile tipărite în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, aflate în posesia unor instituții specializate și de cult. Numărul lor se ridică la 44 exemplare. Trebuie să precizăm faptul că în diferite fonduri de carte românească veche din județul Constanța se păstrează la ora actuală 94 exemplare tipărite între 1643 (cea mai veche) și 1830. Acestea sînt concentrate la 19 deținători și provin din 13 centre tipografice : București — 24 ; Rîmnic — 21 ; Blaj — 11 ; Buda — 10 ; Iași — 7 ; Mănăstirea Neamțul — 9 ; Brașov — 2 ; Sibiu — 3 ; Viena — 2 ; Bălgrad (Alba Iulia) — 2 ; Tîrgoviște — 1 ; Snagov — 1 ; St. Petersburg — 1.

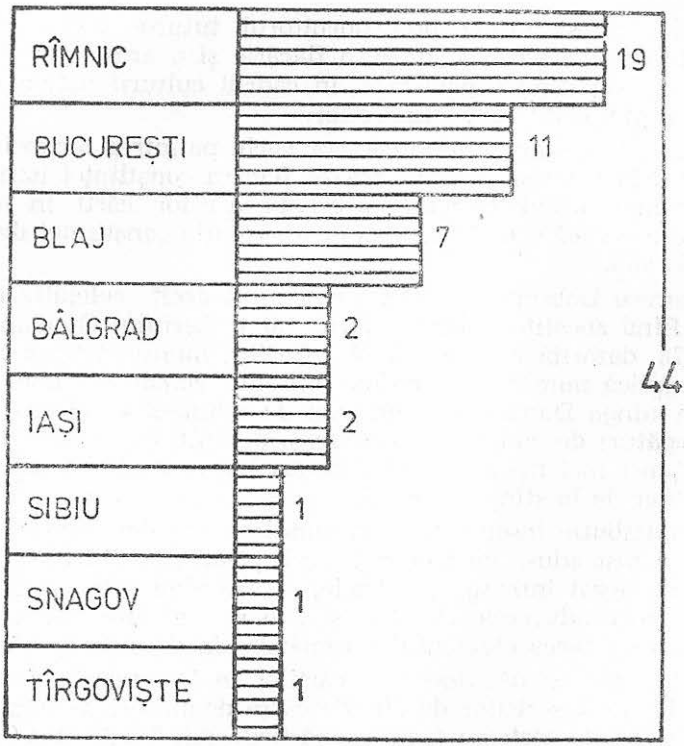

Frecvența tipăriturilor românești vechi din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea aflate în patrimoniul județului Constanța.

[5] Cioroiu, C., Mocanu, A., *Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877*, Constanța, 1978, p. 17.

Unele exemplare de carte românească veche, care fac parte din colecțiile unor biblioteci, prin conținutul și forma grafică sînt adevărate monumente ale literaturii române vechi din secolul al XVII-lea.

Am orientat studiul nostru asupra deținătorilor actuali, întreprinzînd o incursiune în rîndul deținătorilor posibili ai patrimoniului de carte din veacurile trecute.

În cele ce urmează vom încerca să trecem în revistă mai întîi cărțile românești vechi din secolul al XVII-lea, editate în tipografii din Moldova, Transilvania și Țara Românească și care se află concentrate în diferite colecții din municipiul și județul Constanța.

„*Cartea românească de învățătură*" a mitropolitului Varlaam, care a văzut lumina tiparului la Iași, în 1643, s-a bucurat de la început de o largă răspîndire pe întreaga zonă locuită de români, intenție mărturisită chiar de editor în predoslovie, ca volumul să se adreseze „la toată seminția românească"[6]. Această culegere de cazanii, traduse din limba slavonă, de o inegalabilă ținută grafică, am identificat-o, în cursul cercetării noastre, într-un singur exemplar în fondul de carte veche al Institutului de învățămînt superior din Constanța.

O altă tipăritură care a cunoscut o largă circulație pe întreg teritoriul românesc a fost „*Noul Testament*" de la Bălgrad (Alba Iulia), tipărit în 1648. Cartea trebuia să fie, după mărturia mitropolitului Simion Ștefan, prin grija căruia a fost editată, o punte de legătură între românii din toate provinciile : „cuvintele... să fie ca banii, că banii aceia sînt buni, care îmblă în toate țările, așa și cuvintele acele sînt bune, carele le înțeleg toți"[7].

Lucrarea poate fi considerată pe drept cuvînt, cea mai importantă tipăritură românească din întreg secolul al XVII-lea, apărută în Transilvania ; are o însemnătate deosebită, în primul rînd, pentru problemele teoretice, de limbă, pe care le ridică prefața către cititori, contribuind efectiv la dezvoltarea și mai ales la unificarea limbii române literare vechi, ca o expresie a unei conștiințe etnice unitare[8]. Din această prestigioasă carte nu se mai păstrează astăzi în județul Constanța decît două exemplare aflate la Biblioteca Județeană și la Institutul de Învățămînt Superior.

Codul de legi „*Îndreptarea legii*", tipărit la Tîrgoviște, în 1652[9], se află într-un singur exemplar la Biblioteca Județeană. Exemplarul în discuție, după cum o dovedesc însemnările aflate pe filele lui, depune mărturie asupra circulației cărții într-un spațiu mai larg. În anul 1700, cartea

---

[6] Bianu, I., Hodoș, N., *Bibliografia românească veche 1508—1716*, I, București, 1903, nr. 42, p. 120—121 (se va cita în continuare B.R.V.)

[7] *Ibidem*, nr. 54, p. 165—166.

[8] Popescu, G., în Biserica Ortodoxă Română LXXXII, nr. 5-6, mai—iunie, 1964, p. 597—599.

[9] *B.R.V.*, I, București, 1903, nr. 61, p. 191—192.

Fig. 1 — Carte românească de învățătură — Iași, 1643

era atestată la popa Staigul din Dălgopol, fiind cumpărată de acesta de la Dumitru Mătăsarul pe 7 taleri[10]. În 1745, cartea circulă în zona Rucăr și o găsim în posesia preoților Ioan Ochi și Stoica Nicolae[11]. La 1796, cartea este atestată tot în zona Rucăr la dascălul Niță Echimescu, iar peste doi ani, în 1798, popa Neculae Pantelimon citește această carte și o dă la legat[12].

O tipăritură bucureșteană importantă, monument literar și, în același timp, act editorial fără egal, este *„Biblia"* lui Șterban Cantacuzino, intrată la tipar în noiembrie 1688 și terminată în septembrie 1689, sub domnia lui Constantin Brîncoveanu[13].

Lucrarea, tradusă din limba greacă, are o semnificație deosebită prin unitatea lingvistică rezultată din prelucrarea celor trei graiuri românești : cel moldovean (în traducerea lui Milescu-Dosoftei), cel ardelenesc (în *„Noul Testament"* al lui Simion Ștefan) și cel muntean (în intervențiile fraților Greceni și controlul făcut de stolnicul Constantin Cantacuzino). Prin limba curentă în care este scrisă, lucrarea poate fi considerată „o sinteză a limbii scrise"[14]. Un exemplar al acestei prestigioase cărți se găsește la biblioteca Parohiei Sf. Ioan Botezătorul, din municipiul Constanța.

O contribuție importantă în dezvoltarea tiparului în Țara Românească a adus-o Antim Ivireanu, care înființează și tipografia de la Snagov, în 1696, de sub teascurile căreia a văzut lumina tiparului în 1697 *„Evanghelia"*[15]. Un exemplar al acestei cărți se află la Biserica din satul Bugeac, comuna Ostrov.

Secolul al XVIII-lea este reprezentat, în mod deosebit, de tipăriturile românești apărute la Rîmnic. Este cunoscut faptul că tipăriturile rîmnicene au desăvîrșit acțiunea de înlocuire a limbii slavone, folosită în biserică, cu limba română și au avut un rol important în permanența și unitatea raporturilor culturale dintre provinciile locuite de români.

---

[10] *Indreptarea legii*, Tîrgoviște, 1652, p. 1—9 ; Însemnare : „Această sfîntă carte ce să chiamă pravila / cumpăratu-o-am eu popa Staigul ot Dălgopol / fiul popii lui Trandafir / de la Dumitru Mătăsariul în prăvălia lui Nicolae / drept bani gata tal eri 7 leat 7208 (1700)" ; vezi și Cioroiu, C., Mocanu, A., *op. cit.*, p. 37.

[11] *Ibidem*, p. 266—306 ; Însemnare ; „Această sfîntă și dumnezeiască pravilă este a popii lui Ioan / Ochi și a popii Stoica sinu Năstasie ot Rucăr / ...și am scris eu popa Stoica / mult păcătosul sin Năstasie ot Rucăr, la cursul anilor / leat 7253 (1745) decemvrie 20 dni."; vezi și Cioroiu, C., Mocanu, A., *op. cit.*, p. 37.

[12] *Ibidem*, a doua filă nenumerotată între p. 424—425 ; Însemnare : „Precum să se știe că cetind eu (...) za de se dîndu-i pre această săntă carte / am însemnat că să să știe puind și leatu 7306 apr ilie 21.1798 apr ilie 21". P „Precum să să știe că am scris eu Niță sin Echimescu dascăl ot Rucăr, fev ruarie 14, 1796. (ss) Eu Nețu... dascăl"; vezi și Cioroiu, C., Mocanu, A., *op. cit.*, p. 38.

[13] Piru, Al., *Istoria literaturii române de la cronici pînă în 1830*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1977, p. 173.

[14] Șchiau Oct., *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 18.

[15] *B.R.V.*, I, București, 1903, nr. 103, p. 343—344.

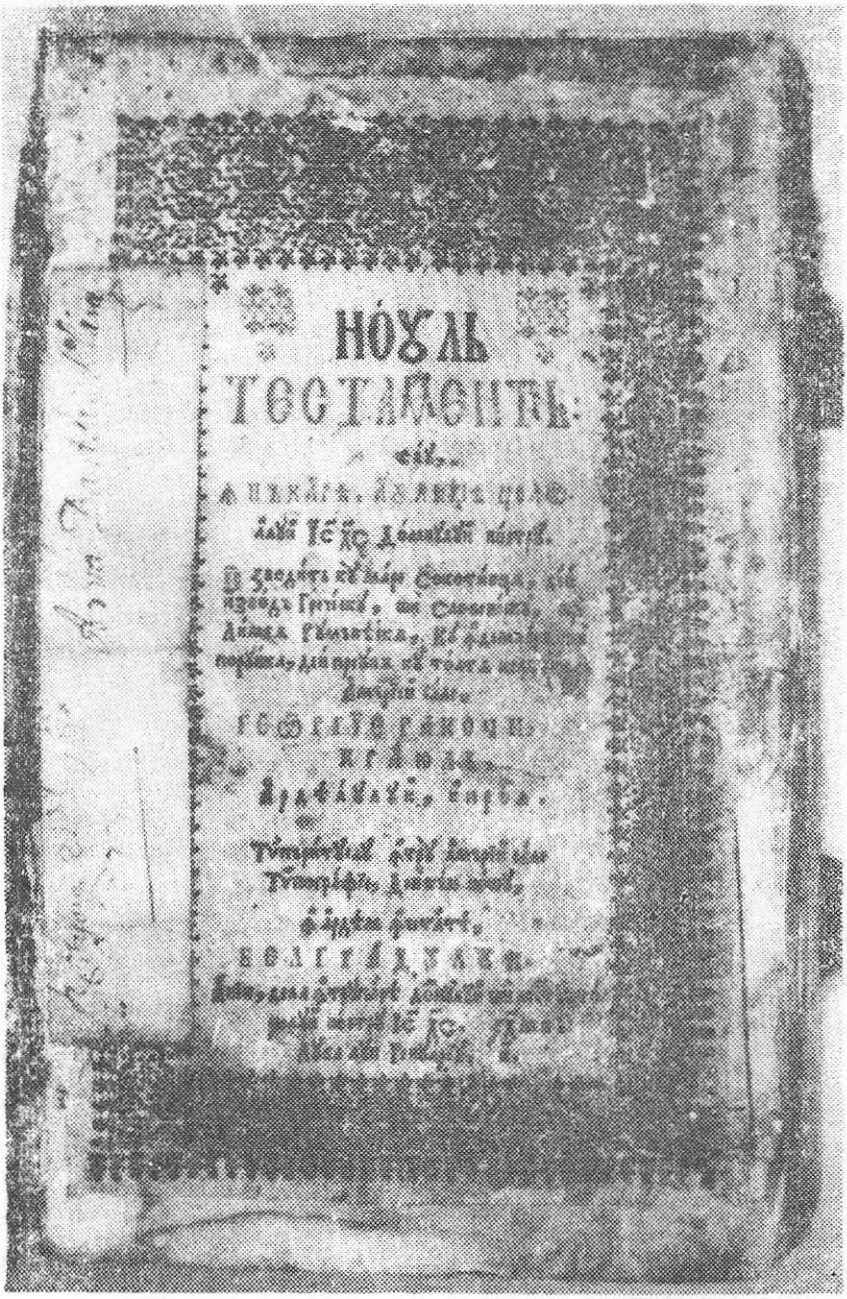

Fig. 2 — Noul testament — Bălgrad (Albă Iulia), 1648

Considerăm că este necesară o privire de ansamblu asupra răspîndirii unei cărți de dimensiuni monumentale și rezonanță deosebită în cultura noastră : „Mineele" lui Chesarie, cel care afirma : „că mai mult cinstesc folosul de obște, decît răsuflarea ce-mi ține viața"[16]. Predosloviile acestor „Minee" desprinse de textul religios propriu-zis, sînt prilejuri pe care Cherasie le folosește făcînd din ele un instrument de afirmare și popularizare a ideii de unitate, latinitate și continuitate. Asemenea carte corespundea unor necesități și unui moment cultural distinct, societatea românească fiind pregătită acum să înțeleagă ideile exprimate de Chesarie.

Specificăm că din aceste „Minee" se păstrează un set complet (12) la biblioteca parohială din comuna Ostrov și un exemplar, respectiv *Mineiul lunii septembrie*, la Biblioteca județeană. Pe filele unora dintre ele se găsesc însemnări care ne-au ajutat la stabilirea provenienței și circulației lor, dovadă a schimbului de valori culturale a românilor de pretutindeni. Semnalăm în anul 1816 prezența *„Mineiului" pe luna mai* la Biserica Sf. Elefterie din București[17], iar în 1810 la dascălul Bodu Stan. În județul Constanța cartea a ajuns dintr-o altă localitate, decît cea în care a fost tipărită.

Pe unele „Minee" întîlnim și însemnări de valoare istorică, cum este cazul „Mineiului" pe luna septembrie, aflat la biserica din comuna Ostrov și care semnalează, în anul 1848, venirea turcilor în București[18].

O altă tipăritură rîmniceană, „Evanghelia" de la 1794[19], aflată în posesia Parohiei Ostrov este atestată încă din 31 iulie 1820 la biserica din Ostrovul Mare, fiind legată la prețul de doi taleri de Paraschiva Danciu[20].

„Antologhionul" din 1766 existent în posesia bisericii din Negureni (fost Caranlîc[21]), a aparținut în anul 1839 logofătului Drăgan din comuna Garvăn și a fost vîndut apoi bisericii din comuna Caranlîc[22]. Această însemnare, care atestă circulația cărții într-o anumită perioadă, a fost transcrisă (ea fiind distrusă parțial cu prilejul legării cărții) în anul 1875 de

---

[16] *Minei pe luna octomvrie*, Rîmnic, 1799, Predoslovia.

[17] *Minei pe luna mai*, Rîmnic, 1780, fila 151, verso, însemnare: „Această carte este a sfintei biserici de la sfintul Elefterie / metocul sfinți i Mitropolii și cindu amu scrisu aici / era valeatul 1808..." „Și am scris eu dascăl ul Bodu sinu Stan și miinile mele vor pu/trezi și cine o va citi tot mă va pomeni. Leat 1810: mar tie : 8; vezi și Cioroiu, C., Mocanu, A., *op. cit.*, p. 55.

[18] *Minei pe luna septemvrie*, Rîmnic, 1780, fila albă de la sfîrșit ; Însemnare : „Să se știe de cind au venit turcii în București în oct ombrie : 14 : 1848".

[19] *B.R.V.* II, București, nr. 576, p. 361.

[20] *Evanghelia*, Rîmnic, 1794, fila albă de la început. Însemnarea : „Această Ivanghelie este a sfintei biserici ot Ostrov ul Mare și s-a legatu a doua oară de robul lui Dumnezeu / Gheorghe... 1820 iulie 31"; vezi și Cioroiu, C., Mocanu, A., *op. cit.*, p. 56—57.

[21] Sandru, D., *op. cit.*, p. 73.

[22] *Antologhion*, Rîmnic, 1766, fila albă de la început verso ; Însemnare : „Această sântă carte este a lui logofătulu Drăgan sin Popa / Ruse din comuna Garvăn din județulu Silistra (Turcia) și / cindu am scrisu era cursulu anilor de la Adam 7347 iar d/Christos 1839."; vezi și Cioroiu, C., Mocanu, A., *op. cit.*, p. 51.

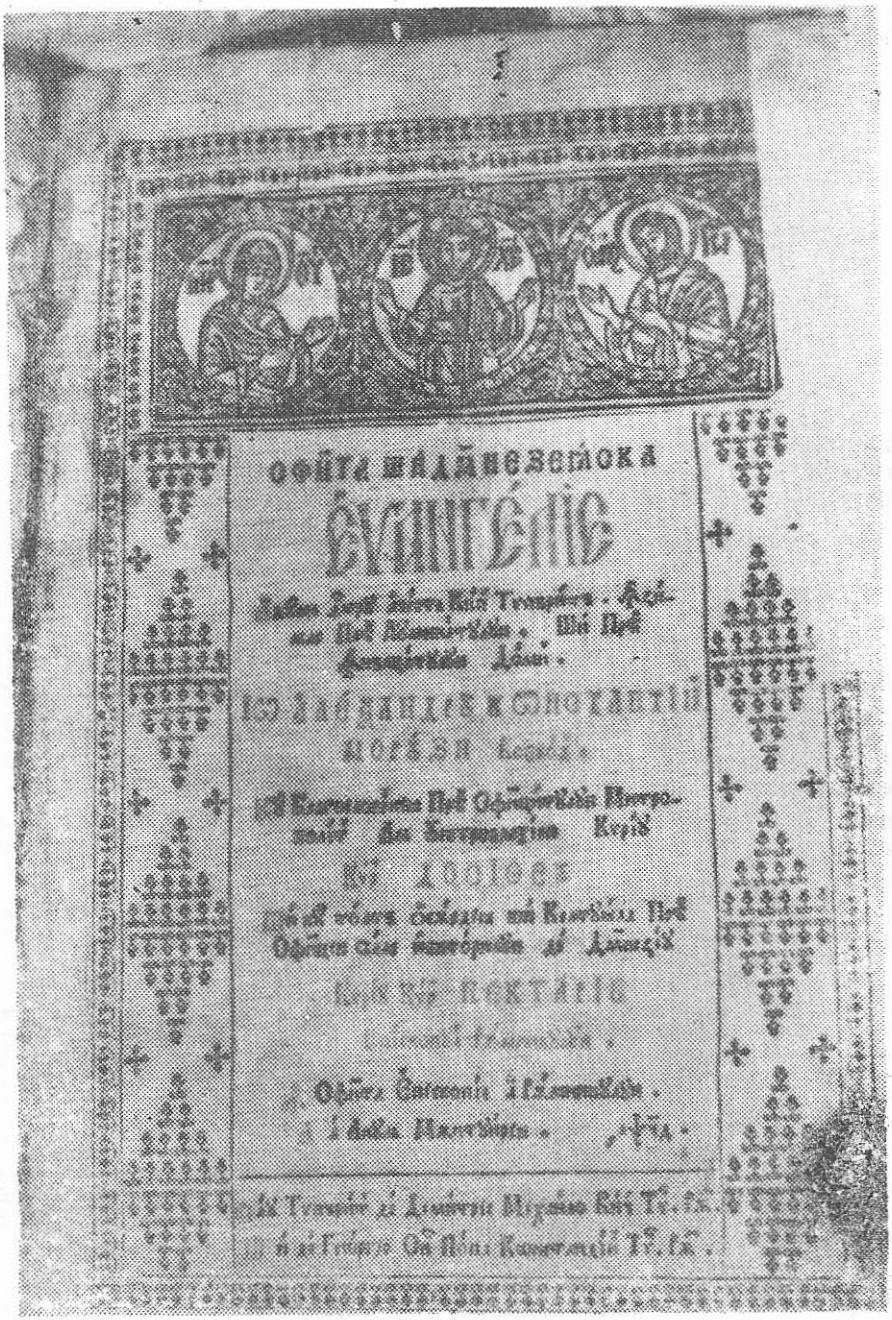

Fig. 3 — Evanghelie — Rîmnic, 1794.

institutorul Costache Petrescu, directorul Școlii române din Silistra[23]. Transcrierea este o dovadă că institutorul din Silistra aprecia valoarea istorico-documentară a notelor manuscrise de pe cărțile vechi.

Din cuprinsul altor însemnări aflate pe cărțile românești vechi constatăm și o circulație internă a cărților, în interiorul provinciei, de la o biserică la alta, de la o persoană particulară la o biserică și invers. Este cazul *„Penticostarului"* de la 1743, existent în cîte un exemplar la biserica din Dunăreni și la Biblioteca Județeană. Pe exemplarul de la Dunăreni, o însemnare făcută în 1839 ne indică circulația cărții din comuna Garvăn în comuna Caranlîc, cartea fiind vîndută de locuitorii din Garvăn[24].

În patrimoniul județului semnalăm și alte cărți rîmnicene : *„Pilde filozofești"* (1783), aflat într-un exemplar la Biblioteca Județeană ; „Antologhion" (1786), aflat la biserica din comuna Ostrov ; „Evanghelia" din 1794 și „Antologhion" (1745), aflate în cîte un exemplar tot la biserica din comuna Ostrov. Acestea însă nu prezintă nici un înscris de proprietate ce ne-ar putea face dovada drumului parcurs pînă a ajunge în posesia deținătorilor actuali.

Dintre cărțile românești vechi tipărite în Transilvania, în secolul al XVIII-lea, cele de la Braj au o frecvență mai mare în județul Constanța, una dintre ele, lucrare de referință pentru studiul dezvoltării tipografice, este *„Biblia"*, editată în 1795[25] sub îngrijirea lui Samuil Micu. Lucrarea se găsește în cîte un exemplar la Biblioteca Județeană și Biserica Adormirea I din municipiul Constanța.

Cercetarea acestor cărți sub raportul apartenenței lor la un centru tipografic sau altul ne evidențiază întîietatea tipăriturilor de la București și Rîmnic, deși nu lipsesc nici exemplare provenite din Moldova și Transilvania.

Ne-am permis, în paginile de mai sus, cîteva completări cu privire la circulația unor exemplare de valoare din cartea românească veche, care au avut un rol deosebit în păstrarea limbii române și în cultura românească.

Considerăm că circulația cărților românești vechi aflate în patrimoniul județului Constanța constituie încă o dovadă a rolului pe care acestea l-au avut în procesul de cristalizare a conștiinței naționale la românii de pe meleagurile dobrogene, pledînd pentru prezența activă a acestei provincii în aria culturală românească.

---

[23] *Ibidem.*
[24] Cioroiu, C., Mocanu, A., *op. cit.*, p. 24.
[25] *B.R.V.* II, București, nr. 595, p. 394—397.

Mineiul luna lui aprilie — Rîmnic, 1780

CĂRȚILE ROMÂNEȘTI VECHI DIN SECOLELE AL XVII-LEA ȘI AL XVIII-LEA, AFLATE ÎN PATRIMONIUL JUDEȚULUI CONSTANȚA

	TIPOGRAFII	TITLUL CĂRȚII	ANUL	NR. EXEMPLARE
ȚARA ROMÂNEASCĂ	BUCUREȘTI	BIBLIA	1688	1
		APOSTOL	1743	1
		PENTICOSTAR	1743	1
		PRAVOSLAVNICA MĂRTURISIRE	1745	1
		MĂRGARITARE	1746	1
		TRIOD	1747	1
		EVANGHELIE	1750	1
		CEASLOV	1767	1
		MOLITVENIC	1768	1
		OCTOIH	1774	1
		ANTOLOGHION	1777	1
	RÎMNIC	ANTOLOGHION	1737	1
		PENTICOSTAR	1743	2
		ANTOLOGHION	1745	1
		MINEI (OCTOMBRIE)	1776	1
		MINEI (NOIEMBRIE)	1778	1
		MINEI (DECEMBRIE)	1779	1
		MINEI (FEBRUARIE)	1779	1
		MINEI (MARTIE)	1779	1
		MINEI (APRILIE)	1780	1
		MINEI (MAI)	1780	1
		MINEI (IUNIE)	1780	1
		MINEI (IULIE)	1780	1
		MINEI (AUGUST)	1780	1
		MINEI (SEPTEMBRIE)	1780	2
		PILDE FILOZOFEȘTI	1783	1
		ANTOLOGHION	1786	1
		EVANGHELIE	1794	1
	SNAGOV	EVANGHELIE	1697	1
	TÎRGOVIȘTE	ÎNDREPTAREA LEGII	1652	1

MOLDOVA	IAŞI	CARTE ROMÂNEASCĂ DE ÎNVĂŢĂTURĂ	1643	1
		AMFILOHIE HOTINIUL DE OBŞTE		
		GHEOGRAFIE	1795	1
TRANSILVANIA	BĂLGRAD	NOUL TESTAMENT	1648	2
	BLAJ	MOLITVENIC	1757	1
		EVANGHELIE	1765	1
		PENTICOSTAR	1768	1
		LITURGHIE	1775	1
		CATAVASIER	1777	1
		BIBLIA	1795	2
	SIBIU	RADU TEMPEA, GRAMATICA ROMÂNEASCĂ	1797	1

Données concernant la circulation des livres roumains anciens, des XVII-e et XVIII-e siècles, existent dans le patrimoine du département de Constantza

— Résumé —

S. Suceveanu

Le livre roumaine ancien trouvé dans le patrimoine du département de Constantza compte 94 exemplaires en possession des institutions spécialisées et de culte.

Dans le présent ouvrage, l'auteur insiste sur le livre roumain ancien des XVII-e et XVIII-e siècles (44 exemplaires), imprimès dans les trois provinces roumaines, dans différents centre typographiques.

L'auteur spécifie les actuels possesseurs mais en faisant, à la fois, une incursion dans les rangs de ceux qui, probablement, ont détenu, aux siècles passés, le patrimoine du livre, en étudiant, à base des notes faites sur certaines pages, la circulation du livre roumain ancien sur le territoire de notre district.

Les recherches entreprises ont mis en évidence un véritable fragment de culture nationale représenté par le livre roumain ancien.